

“YENİ LİSAN”DA EDEBİYAT-I CEDİDE ELEŞTİRİSİ

Nâzım H. Polat

■ *Türk Dili* dergimizin 820. sayısında, Millî Edebiyat hareketini başlatan ilk “Yeni Lisan” yazısında¹ Türk Derneğinin dil görüşlerine yapılan itirazlara,² 821. sayısında ise aynı yazıda Divan edebiyatına yöneltilen eleştirilere³ değinilmişti. Her iki yazıda da itirazların sonuç olarak taktik bir hesaba dayandığı ifade edilmişti. İlk “Yeni Lisan” yazısındaki bazı eleştirilerin muhatabı ise Edebiyat-ı Cedidecilerdi.

- Peki, aynı durum Edebiyat-ı Cedideciler için de geçerli değil midir?
- Biraz “evet”, biraz “hayır”. Edebiyat-ı Cedide için yapılan eleştirilerin bazıları, temel görüş ayrılığına dayanmaktadır ve önde gelen Edebiyat-ı Cedideciler, özellikle Fikret, âdeta sorgulanmaktadır Ama bu eleştirilerin yapılış biçiminde bazı ustaca taktikler de görülmektedir.
- Neden? Yeni Lisan hareketi başladığında, tıpkı Türk Derneği gibi Edebiyat-ı Cedide topluluğu da dağılmış değil miydi?
- Evet, Edebiyat-ı Cedide dağılılı 10 yıl olmuştu. Türk Derneği ise çalışmalarını sonlandırmış değildi ama en faal üyesi Köse Raif Paşazade Mehmet Fuat Bey Mayıs 1910’da Yemen’de görevlendirilince Dernek sönük bir kovana dönmüş, bir yıl sonraki derlenip toparlanma çabaları da olumlu sonuç vermemişti.
- Aynı şeyleri Edebiyat-ı Cedide topluluğu da yaşamamış mıydı?
- Evet. Onların son zamanlarını bir hatırlayalım.

1 ? [Ömer Seyfettin], “Yeni Lisan”, *Genç Kalemler*, C II, S 1, 8 Nisan 1327 [21 Nisan 1911], s. 1-7.

2 “109. Yıldönümünde Yeni Lisana Eleştirel Bir Bakış”, *Türk Dili*, Yıl: 69, S 820, Nisan 2020, s. 14-23.

3 “‘Yeni Lisan’da Divan Edebiyatı Eleştirisi”, *Türk Dili*, Yıl: 69, S 821, Mayıs 2020, s. 14-23.

Edebiyat-1 Cedide Dağılırken

Genç Kalemler hareketi başlatılırken Edebiyat-1 Cedide'nin devam eden bir topluluk olmadığı doğrudur. Ama topluluk için geçerli olan bu sonuç, üyelerin edebî faaliyetleri hakkında tekrarlanamaz. 1901'de dağıldıktan sonra tekrar topluluk hâline gelemeler. Dağılıklarını Sultan İkinci Abdülhamit idaresine bağlıyorlardı fakat İkinci Meşrutiyet'in serbest idaresine rağmen topluluğu yeniden bir araya getirmek mümkün olmamıştı çünkü İstibdat İdaresi, görünürdeki veya göstermek istedikleri sebepti. Aslında topluluk; kendi içinde, edebî görüş ayrılığı yüzünden, çözülmeye başlamıştı. Ali Ekrem Bolayır, topluluk için öz eleştiri niteliği taşıyan "Şiirimiz" yazısının bazı kısımları çıkarılınca derginin edebî müdürü Tevfik Fikret ile karşı karşıya gelmişti. Daha başkaları da başka sebep veya bahanelerle topluluktan kopmuş ve Fikret'e, meşhur hiciv kitasını yazdırmışlardı:

*Ayın Nâdir hakaret gördü gitti
H. Nâzım başka hikmet gördü gitti
Hele Tâhir Bey'in esbâbı ma'lum
O Tâhir'le karâbet gördü gitti!..*

Kıtadaki ithamlar, çok ağırdı. Ali Ekrem'in (Ayın Nâdir) yazısından bazı kısımların çıkarılmasını hakaret saydığı, Ahmet Reşit Rey'in (H. Nâzım) karşı cephede (*Malumat* grubunda) bir hikmet var sandığı için, hele Menemenlizade Tahir'in ayrılma sebebi ise malum: Baba Tahir (*Malumat* dergisi sahibi) ile yakınlık kurduğu için gitti...

Aralarındaki dostlukların örselenmişliği, dargınlıkları öylesine derinleştirdi ki yeni rejime rağmen onların bir araya gelmesi hayli zorlaştı.

Ayrıca İkinci Meşrutiyet'in toplumsal ve siyasi zemininden beslenen sanat hayatı, başka türlü bir anlayışa -özellikle ferdiyetçi sanat anlayışına- yaşama hakkı tanımıyordu. Sanatın kendi iç meseleleri için konuşması artık önemli görülüyordu. Edebiyat-1 Cedide yeniden toparlanamayınca halis sanatın haysiyeti uğruna gayret edeceği, edebiyat çölünde bir vaha meydana getireceği iddiasıyla Fecr-i Âti kurulmuştu. Böylece Edebiyat-1 Cedide topluluğuna ihtiyaç da kalmamıştı. Fecr-i Âti'nin kendini kabul ettirebilmesi için Edebiyat-1 Cedide'den farklılığını vurgulaması gerekiyordu. Kendilerine "Yeni Edebiyat" anlamında Edebiyat-1 Cedide adını kabullenenler, şimdi "Dünküler" olmuş; "Bugünküler"i temsil eden Fecr-i Âti'ye karşı savunma vaziyeti almıştı. Dün, Edebiyat-1 Cedide'nin söylediklerini bugün Fecr-i Âti mensupları daha uç noktalara taşıyarak söylüyorlardı.

Edebiyat-1 Cedide – "Yeni Lisan" Karşılaşması

Ama Edebiyat-1 Cedide'nin karşısında daha tahrip edici hatta yıkıcı bir fırtına vardı. Türkçenin en güzel, en cazip, en etkili sıfatını, kendileri için tanıtıcı vasıf sayan bir hareket: Yeni Hayat!.. Bu dünya görüşünün her alandaki yansımada "Yeni" sıfatı vardı. Yeni Mektep, Yeni Felsefe, Yeni Lisan... Kim bu

sıfatı kuşanarak meydana çıkmışsa rakiplerini devirmişti. Divan edebiyatına ilk suikastı yapan edebiyat tarihlerinin “Tanzimatçılar” dediği öncüler de kendilerini “yeni” sayıp “cedid / cedide” sıfatını sahiplenmişlerdi. Bu sebeplerle Edebiyat-ı Cedide topluluğu mensupları -her ne kadar bazı edebiyat öğretmenleri tarafından yanlış bir isimlendirmeye “Servet-i Fünuncular” olarak anılsalar bile- kendilerini “Yeni Edebiyat-ı Cedideciler” saymışlardı; yani kendilerini yeninin yenisi sananlar, şimdi toptan yenileşme iddiasında olan bir ses karşısında idiler. Yeni Hayat’ın, dil alanındaki adı Yeni Lisan ve onunla millî bir edebiyat yapılmasını isteyen bir ses... O ses, Selanik’teki *Genç Kalemler*’in “Yeni Lisan”ından (2, S 1, 8 Nisan 1327 [21 Nisan 1911], s. 1-7) yayılıyordu, bütün Türklüğe...

Ne Diyorlardı?

Bu ses, ilk “Yeni Lisan” yazısının “Garb’a doğru” bahsinde, Edebiyat-ı Cedide topluluğu hakkında diyordu ki:

“Muallim Naci öldükten sonra Şark devresini hakkıyla muhafaza edecek adam kalmamış. Akif Paşa’dan beri binasına, teşkiline başlanılan Avrupa mektebi meydan almış. Abdülhamit’in sayesinde siyaset ve ciddiyetle iştigal, külliye lâğv olunduğundan bugün kendilerine “dünküler” denilen eski edebî “Servet-i Fünun” heyeti ortaya çıkmıştır. Fikret’le Cenap cidden güzel, fakat son derece milliyetimize, hissimize, zevkimize muhalif Fransızca şiirler vücuda getirmişler. Faik Âli, ikinci bir Abdülhak Hâmit olmaya çabalamış. Halit Ziya Fransız romanlarını, hassaten Rene Maizeroy’u okuyarak sayfa sayfa nakle başlamış, hâsılı hiçbirisi esaslı ve mühim bir teceddüt gösterememişler, yalnız çalmışlar, çalmışlar, çalmışlar, eserlerinin isimlerini bile Fransızcadan aynen aşırılmışlardır.

Amours Défendues’leri, Perles Noires’ları bilmiyorsanız işte bu fenadır. Zira bir gün elinize Emile Bergerat imzalı bir kitap geçer ve isminin *Lyre Brisée* olduğunu hayretle görürseniz o vakte kadar zihninizde büyüttüğünüz Fikret’in meşhur kitabına kendiliğinden bir isim bulamayarak şu ufaklık terkibi bile Fransızcadan aşırmağa mecbur kaldığına müteessir ve müteessif olursunuz. Otuz beş sene evvel başlayan sadeliği öldüren onlardır; tekellüm lisanıyla yazı lisanını yani tabii lisan ile sun’î lisanı birleştirmek değil, kilometrelerle birbirlerinden ayırmışlardır. Onların öyle mısralarına, öyle cümlelerine tesadüf olunur ki içinde hiç Türkçe yoktur. Eski lisanın fenalıklarından hiçbirini değiştirmemişler, yalnız naatları, kasideleri, destanları, terkip ve terci-bentleri, muhammesleri, müseddesleri, murabbaları, gazelleri, kıt’aları bırakıp yerine sahte sonelerden müteşekkil tatsız ve eskilerden daha manasız, mesruk [savurgan] bir “salon edebiyatı” vücuda getirmişlerdir.”⁴

4 Ömer Seyfettin, *Bütün Nesirleri*, (Haz.: Nâzım Hikmet Polat), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 210-211.

Söylenenlerin özünü kendi cümlelerimizle şöyle ifade edebiliriz:

1. *Servet-i Fünun* etrafındaki topluluk, Sultan İkinci Abdülhamit idaresinin siyaset ve ciddiyetle uğraşmayı tamamen yasaklamasından dolayı ortaya çıkmıştır.
 2. Tevfik Fikret ve Cenap Şahabettin, cidden güzel şiirler yazmışlardır fakat bunlar milliyetimize, duygularımıza ve zevkimize aykırı Fransız tarzı şiirlerdir.
 3. Faik Âli Ozansoy, ikinci bir Abdülhak Hamit olmaya çabalamıştır.
 4. Halit Ziya Uşaklıgil, Fransız romancı Rene Maizeroy'u sayfa sayfa Türkçe anlatmıştır.
 5. Edebiyat-ı Cedideciler; Tanzimat'la başlayan sadeliği öldürmüşler, konuşma diliyle yazı dilini birleştirmek yerine birbirinden ayırmışlardır.
 6. Edebiyat-ı Cedideciler, Divan edebiyatı dilinin hiçbir olumsuzluğunu değiştirmemiştir. Sadece onların nazım şekilleri yerine sonelerle "eskilerden daha manasız, savruk bir salon edebiyatı meydana getirmişlerdir.
- Şimdi, ilk "Yeni Lisan" yazısındaki bu görüşler hakkında bazı sorular sorabiliriz:

1. Yeni Lisan ve Millî Edebiyat hareketi dışında da benzer eleştiriler yapan birileri var mıdır?
2. Bu iddialar; mevcut baskın edebî yönelişi perdelemek, onun yerine geçmek maksadıyla taktik olarak mı söylenmiştir?
3. İlk "Yeni Lisan" yazısından sonra bu ithamlar devam etmemiş midir?

İlk sorunun cevabı etraflıca düşünülmeden de verilebilir. Edebiyat-ı Cedideciler bir topluluk olmak istedi ve oldular. Her topluluk, bir zümre edebiyatı meydana getirmek amacındadır. Edebiyat-ı Cedide de aynısını yaptı. Her zümre edebiyatının karşısında bir cephe oluşur. Edebiyat-ı Cedide karşısında da Ahmet Mithat-Hüseyin Rahmi gibi terbiyevi edebiyatı tercih edenler, Ahmet Rasim gibi hiçbir kısıtlama olmaksızın bütün halk kitlelerinin hayat tarzı ve konuşma biçiminden istifade edenler vardı. Batılılaşmayı, maziye küsmeden başarabileceğimizi söyleyenler vardı. Mehmet Emin Yurdakul gibi Batı edebiyatından nazım şekillerini, halk edebiyatından hece veznini alarak toplumsal temalara yönelmenin yenileşmeyi getireceğini iddia edenler vardı. Bunların hiçbirisi zümre edebiyatı hüviyeti gösteremedi ama bunların her biri Edebiyat-ı Cedide'ye -az veya çok- eleştiri oku fırlatmıştı. Ortak noktaları Edebiyat-ı Cedide'nin, Fransız edebiyatını taklit ettiği idi. O hâlde, ilk Yeni Lisan yazısındaki Fransız taklitçiliği yabana atılacak bir eleştiri değildir.

Kaldığımız noktadan devam edersek ikinci soruya cevap verebiliriz.

Şekil 1: Rübab-ı Şikeste. Şairin sağlığında yapılan son baskı, 1911.

İlk “Yeni Lisan” yazısındaki bazı itirazların taktik icabı olduğu çok açıktır. Mesela Tevfik Fikret’in şiir kitabına bir isim bulamayıp Fransız şairi Emile Bergerant’ın kitabının adı *Lyre Brisée*’i tercüme ettiğini söylemek asla doğru olamaz. “Lyre” saz, rebap anlamında bir isim; “brisée” ise “kırılmış, kırık” anlamında sıfattır. Bu isim ve sıfat, Türkçede yaygın olarak kullanılmaktadır. Sazın kırıklığı, maddeten hasara uğramışlık yanında mecazi olarak üzünlük bildirir. Sazın kırıklığını mecazi anlamda kullanmak için aynı nesne ve durumla ilgili bir Fransızca kitabı görmeye gerek yoktur. Fikret’in kitabının adında Yeni Lisan bakış açısıyla yapılması gereken eleştiri; Fransızcadan tercüme oluşu değil, “Kırık Saz” diyecek Türkçe bir isim yerine Farsça tamlama ile *Rübab-ı Şikeste* isminin seçilmesidir. Nitekim “kırık saz” sıfat tamlamasının güzelliğini ve kastedilmek istenene uygunluğunu dikkate alan Ahmet Muhip

Dıranas (1909-1 Haziran 1980), Fikret’in *Rübab-ı Şikeste*’sini yeni nesillere dinletmek maksadıyla akort ederken ona *Kırık Saz* (İş Bankası Yay., İstanbul 1975) demekte tereddüt göstermemiştir.

Yukarıdaki alıntı metinde geçen “Amours Defendues”, “yasak aşklar” anlamındadır ve Halit Ziya’nın *Aşk-ı Memnu* (1900) romanını ima etmektedir. “Perles Noires”, sıfat tamlaması olan “siyah inciler”in Fransızcasıdır; bununla Mehmet Rauf’un mensurelerini topladığı kitabına verdiği *Siyah İnciler* (1901) adının Fransızca bir eserden geldiği ima edilmektedir yani Ömer Seyfettin, Edebiyat-ı Cedide’yi temsil edebilecek en önemli isimlerin bile taklitçi olduğunu söylemek istemiştir. Üstelik önemli yazarların değil sıradan kalem sahiplerinin taklitçisi... çünkü burada adı geçen eserlerin yazarları ilk “Yeni Lisan” yazısının yayımlandığı (1911) dönemin *Petit Larousse*’una (Paris-1912) girememişlerdir. Belki de o tarihlerde böyle bir eser yoktur.⁵

Şekil 2: Siyah İnciler, ilk baskı 1317.

Edebiyat-ı Cedidecilerin konuşma diliyle yazı dilini birbirine yaklaştırmak yerine birbirinden uzaklaştırdıkları, herkes tarafından görülebilecek bir tespittir. Mesela Fikret’te, konuşma diline güzel bir örnek olabilecek “Balıkçılar”ın;

5 Ömer Seyfettin bazen mizah unsuru olsun diye Batılı isimlerle anakronizm (tarih yanlışlığı) yapmaktadır. Mesela “Bit” hikâyesinde, Doğu Roma İmparatorluğu’nun bile yıkılışından çok sonra yaşamış Hollandalı filozof Daniel Heinsius’u (1580-1655), Roma Senatosuna bit hakkında bir önerge vermiş olarak göstermektedir.

*Yarın sen ağları gün doğmadan hazırlarsın;
Sakin yedek biraz ip, mantar almadan gitme...
Açınca yelkeni hiç bakma, oynasın varsın;
Kayık çocuk gibidir: Oynuyor mu kaydetme,⁶*

mısraları yanında “Ukde-i Hayat”ta ne aydınların ne de avamın konuşmasında yer alacak bir dille karşılaşırız:

*Lerziş-nümûn olur görürüm şu’le-i beka
Bir künc-i muzliminde sehâb-ı hayatımın;
(...)
Binlerce ankebût-ı siyeh-mest ü kec-nigâh
Pîrâmeninde pâ-yı şitâb-ı hayâtımın
Gûyâ ki ukde-sâz-ı kelâl ü melâl olur!⁷*

[“Hayat bulutumun bir köşesinde, kalıcılık alevinin titrediğini (sönmek üzere olduğunu) görürüm. Şarhoş, şaşı ve kapkara binlerce örümcek, hayatımın koşan ayağının çevresinde, usanç ve üzüntü sazına düğüm olur sanki...”]

Benzer örnekler Cenap Şahabettin’den de verilebilir. “Yakazat-ı Leyliye” şiirindeki şu mısralardaki şiiriyetin güzelliğine, kelime kadrosunun anlaşılma-lığına dikkat edelim:

*Gâh onun irtîâş-ı meylile
Dolaşır kâinât-ı nâimeyi
Bir umûmî şehik-ı tenhâyî...*

[“Bazen onun sarhoş eden titrekliği, yalnızlığın yaygın hıçkırığı, uyuyan kâinâtı dolaşır.”]

mısraları âdeta günlük dilin kelime kadrosunu hiç kullanılmamak kastıyla yazılmış gibidir. Ömer Seyfettin’in haklılığı; onun son şiirinde saf şiir iklimini, konuşma dilinin kelime kadrosu içinde kalarak yaşatmasından bellidir:

*Sesin işler gibi bir şuh kanat gamlarıma
Seni dinlerken olur kalbim uçan kuşlara eş
Gün batarken sanırım gölgeni bir başka güneş
Sarışnık getirir gözlerin akşamlarıma*

Edebiyat-ı Cedidecilerin bu tavrı; sadece edebî metinlerde değil, bilgilendirici (fikrî) yazılarda da görülmektedir. Mesela Fikret; Edebiyat-ı Cedide’nin sonlarına doğru kaleme aldığı “Tasfiye-i Lisan” (*Servet-i Fünun*, S 422) makalesinde, Arapça ve Farsça kelimeleri ayıklamanın pek mümkün olmadığını söylemektedir:

“Lâkin hangi lisan ve nasıl tasfiye edilecek? Osmanlıcanın yüzlerce se-
neden beri alışmış olduğumuz Arabî ve Farisî kelimelerini, terkipleri-

⁶ *Servet-i Fünun*, S 428, [14 Muharrem 1317] 13 Mayıs 1315 [25 Mayıs 1899], s. 183-184.

⁷ *Servet-i Fünun*, S 274, [29 Zilhicce 1313] 30 Mayıs 1312 [11 Haziran 1896], s. 214.

ni kaldırarak yerine Türkçelerini koymak suretiyle mi? Bu epeyce bir zaman için tevlid-i garabet ve müşkilât etmekten [tuhaflik doğurmak ve zorluk çıkarmaktan] başka bir şeye yaramaz ve o müddet içinde, lisanımızın şu hâliyle devam ve tevessüünden doğabilecek istifadeler mahv edilmiş olur. Atacağımız kelimelere iyi halefler bulup bulamayacağımız da başka mesele...(…)

Lisanımızı bu usul ile tasfiye etmek, bu inbikten geçirmek isteyenler arzularını muhik göstermek için Türkçeyi hem-unsurumuz [soyumuzdan] olan bütün akvama [kavimlere] tamim etmek bu sihirli zincirle bütün bu kavimleri bağlamak, birleştirmek yolunda kendilerine bir gaye tasavvur ve tayin ediyorlar. (...) İttihad-ı lisan [dil birliği] ancak bu münasebatı kolaylaştırdığı için haiz-i ehemmiyet olur. Lisan esas değil vasıtaadır. Binaenaleyh Osmanlıcayı o emele hizmet için Türkçeleştiriyoruz, demek pek hayal-âmîz [hayalle karışık] bir vesile olmaktan kurtulamaz. Lisanımızı doğrudan doğruya kendimiz için ıslah etmeli, öteki emele daha müessir vesait-i husûliye [isteği gerçekleştirirmede etkili vasıtalar] aramalıyız.

(…)

Lisanı “tasfiye”den maksat eğer bu ise zaten her muharririn arzu ettiği, arzu etmek için bir mecburiyet-i tabiiye duyduğu şeydir. Her muharrir yazdığını okunsun, anlaşılсын diye yazar; halka okutmak istediği şeyleri de bittabi halkın derece-i idrak ve ihtasına göre yazacaktır. (...) Zaten ümmîler için yazan muharrir yoktur, âmalar için resim yapan musavvir [ressam] olmadığı gibi... Bir muharriri anlayacak adam hiç olmazsa ibare okuyacak kadar ümmiyetten uzaklaşmış olmak lâzım gelmez mi? Bu hâlde telâşa mahal yok; mekteplerimizde tedris-i lisan böyle Arabî ve Farisî esasları üzerine mübtenî bulundukça [dayandıkça] muharreratımızdan [yazdıklarımızdan] Arabî ve Farisî kelimeleri ve terkipleri kaldırmağa lüzum kalmaz. Çünkü tahsil görmeyenler zaten okumayacak, tahsil görenler ise Arabî, Farisî kelimatı sırf Türkçeler kadar anlayacaktır.”⁸

Artık üçüncü soruyu cevaplamaya geçebiliriz.

İlk “Yeni Lisan” yazısından sonra Edebiyat-ı Cedide topluluğuna yöneltilen eleştiriler hiç azalmamıştı. Bir topluluk olmaktan çıkmakla birlikte, ayrı ayrı istikamette yazı hayatlarını devam ettiriyorlardı; bütün Edebiyat-ı Cedide mensupları, edebî hayatta hâlâ etkili idiler. Halit Ziya, Sultan Reşat’ın başkâtibi yani bürokraside en tepe noktada idi İkinci Meşrutiyet sonrasında siyasi hayatın zembereği görünümündeki İttihat ve Terakki Cemiyeti adına ilk resmî yayın organı *Tanin*’in imtiyazı Tefik Fikret’indi. Yardımcıları ise Hüseyin Cahit ve Hüseyin Kâzım Kadri idi. Cenap Şahabettin de gazetenin yazarları arasındaydı. Âdeta Edebiyat-ı Cedide, bir parti adına gazete çıkarıyor gibiydi. Fik-

8 “Tasfiye-i Lisan”, *Servet-i Fünun*, S 422, [2 Zilhicce 1316] 1 Nisan 1315 [13 Nisan 1899], s. 90-91.

ret daima muhalif, Cahit daima İttihatçı, Cenap ve Hüseyin Kâzım ise daima iktidar yanlısı idi. Daima, daima etkili idiler.

Ömer Seyfettin; tam bir ülkü adamı olarak onların bürokrasideki etkilerini hiç mi hiç hesaba katmadan onların yaptıklarını, yazdıklarını Türkçülüğün istikbali açısından değerlendiriyordu. Mesela Tevfik Fikret'in "Milletim nevi beşerdir, vatanım rûy-ı zemin" mısrasını asla hazmedemiyor, her fırsatta onun yanlışını ifşa ediyordu. *Ashab-ı Kehfimiz* (1918) romanında biraz Fikret biraz Rıza Tevfik'e benzeyen, Osmanlı Kaynaşma Cemiyeti Reisi Sait Bey, başkalarına şirin görünmek için kendi milletine değer vermeyen bir tip olarak çizilmiştir. Anlatıcı Ermeni genç onun hakkında, "Reis Sait Bey... Bu çok değerli bir adam; hakikaten şiarı, "Milletim nev'-i beşerdir, vatanım rûy-ı zemin" olan bir âlim..."⁹ diye takdir eder.

Yine *Ashab-ı Kehfimiz*'de Osmanlıcılık düşüncesine kayıtsız şartsız bağlanmış bir Türk olan Niyazi Bey, bütün Türk aydınlarını kendisi gibi sanarak onları Hayikyan'a şöyle anlatır:

"Her milletin şairleri kendi milletlerini, tarihlerini, an'anelerini terennüm ederler [hoş ve güzel şekilde söylerler]. Bizim şairlerden ne yenisi ne eskisi, Türklüğe dair bir kelime yazmadıkları gibi kendi milliyetlerinden bahis icap edince "Etrak-i bî-idrak [anlayışsız Türkler]" demişlerdir. Memleketimizin son şairi Tevfik Fikret meşhur *Rûbab-ı Şikeste*'sinde, ilâç için olsun bir "Türk" kelimesi geçirmemiştir. Mehmet Emin Bey Osmanlılarca bir fantezistten başka bir şey değildir. İşte kendi milliyetini tarihiyle, maarifiyle, edebiyatıyla bu kadar inkâr etmiş bir millet kendi milliyeti esasına müstenit [dayanan] bir "ittihat [birleşme]" ideali yapabilir mi?"¹⁰

Ömer Seyfettin, ilk "Yeni Lisan" yazısındaki edebiyat hırsızlığı ithamını bir sefer de son hikâyelerinden birinde, 1919'da yazdığı fakat devrin siyasi zemininden dolayı o sıralar yayımlatamadığı ancak 1927'de basılabilen "Efruz Bey'in Açık Hava Mektebi"nde yazar-anlatıcı ağzından tekrarlar:

"Müfat Bey her ne hususta olursa olsun intihalin aleyhinde bulunanlardan biriydi. Şiirlerini perestiş seviyesinde sevdiği Fikret'in bile yirmi beş senede yazdığı eserin ismini Emile Bergerat'dan çaldığına şaşıyordu. Emile Bergerat'ın eseri *Lyre Brisée* idi. Fikret yarım Türkçe kitabına, bu terkibi Farisîye tercüme ederek bir isim bulmuştu: *Rûbab-ı Şikeste*. Kitabının ismini Emile Bergerat'tan çalan bu şairin evine "Aşçıyan" diyorlardı. Birisi bu ismi aldı, gazetesine unvan yaptı. Sonra diğer bir mektepçi kalktı, "Çocuk Aşçıyanı" diye bir mektep ismi çıkardı."¹¹

9 Ömer Seyfettin, *Bütün Hikâyeleri*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2019, s. 333.

10 Ömer Seyfettin, *Ashab-ı Kehfimiz*, 2. bs., Ötüken Yay., İstanbul 2017, s. 71.

11 Ömer Seyfettin, *Bütün Hikâyeleri*, (Haz.: Nâzım Hikmet Polat), 3. bs., Yapı Kredi Yay., İstanbul 2019, s. 1249.

Ömer Seyfettin, tamamlayamadığı *Foya* adlı eserinde de Tevfik Fikret'i *Rûbab-ı Şikeste* ile anar fakat ilk "Yeni Lisan" yazısındaki olumsuzluk artık kaybolmuştur. Bu sefer anlatıcının görüştüğü milletvekilini, Fikret'i tanımadığı için alaya alır. "İşte meşhur bir eski mebus. En meşhur bir şairimizin ismini bile bilmiyordu. Fakat hayır... Bu herife siyasî tedailerle [çağrışımlarla] mutlaka onu hatırlatacak"tır. Konuşurlar:

"- *Rûbab-ı Şikeste*.

- '*Rûbab-ı Şikeste*' ne demek?

- 'Kırılmış saz' demek.

- Kırılmış saz mı? Münasebetsiz bir şey olmalı. Onun için bilmiyorum. Yoksa ben hemen her çıkan şeyi okurum. Amma kitap evvelâ Türkçe olmalı. Doğrusu Farisice, Arapça bilmem."¹²

Anlatıcı, "her şeyi okuyan" bu eski milletvekiline "Ne gibi eserleri okursunuz?" diye sorduğunda onun cahil değil, kara cahil olduğunu öğrenir okuyucu: Milletvekili, "yataкта yalnız kaldığı zaman, uykusu kaçarmış, uyumak için kitap okumağa başlar, hemen de uyurmuş. Kitapların ismini de aklında tutmazmış."

Yazar; uyanmak için değil, uyumak için kitap okuyan (!) adamı Fikret'ten habersiz gösterdiğine göre bu şairi, okumak için bir belli bir kültür ve zevk sahibi olmak gerektiğini ima etmiştir. Hikâyecinin artık Fikret'e eskisi kadar olumsuz bakmadığının diğer bir işareti de şairin Galatasaray Lisesi müdürlüğünden azledilişini Maarif Nazırının göreviyle ilgili meselelerin dışında malayani şeylerle uğraşan biri olarak göstermesidir:

"- Fakat Tevfik Fikret'i mutlaka hatırlayacaksınız. Hani Galatasaray Mektebinde müdürken Maarif Nazırının emriyle azlolunmuştu."

- Hangi Maarif Nazır?"

- Emrullah Efendi'nin.

"Ha, ha, ha..." diye bağırды, "Evet şimdi aklıma geldi. Allah gani gani rahmet eylesin. Zavallı Emrullah Efendi... Evet, Fikret, Fikret... Anladım. Emrullah Efendi mektebi teftişe gittiği zaman müdüriyet odasında 'zenne eşyası' görmüş. Onun için azletmişti. Hem o vakit gazeteler biraz gürültü yapmışlardı. Merhum Meclise geldi, yanıla yakıla müdürün odasında gördüğü aynalı dolapları, tuvalet takımlarını, pudraları, lavantaları kolonyaları anlattı, hepimizi galeyana getirdi."¹³

Farsça tamlama tutkusundan kurtulduğunda Ömer Seyfettin'in beğenisini kazanan diğer bir Edebiyat-ı Cedideci, roman alanında bu topluluğu temsil edebilecek isimlerden olan Mehmet Rauf'tur. Yazar, Mehmet Rauf'un *Siyah*

¹² Ömer Seyfettin, *Bütün Hikâyeleri*, (Haz.: Nâzım Hikmet Polat), 3. bs., Yapı Kredi Yay., İstanbul 2019, s. 1405

¹³ *Age.*, s. 1405.

İnciler adlı hikâye ve mensureler kitabından bir parçayı, hem 1914'te yayımlanan "İstanbul Türkçesi Hangisidir?" yazısında hem de 1918 "Genç Kızlarımız İçin Altı Derste Tabii Yazmak Sanatı" başlığıyla yayımlanan diğer bir yazısında alıntılıyıp "terkip yapmak için değil, samimi duygularını yazdığı için Türkçenin güzelliğini gösterebildiğini" söyler. Ona göre:

"Mehmet Rauf Bey... Eğer terkipçi arkadaşlarının tesiri altında yazmasaydı güzel Türkçenin nesirde bir üstadı olurdu. Hâlbuki mensup olduğu edebiyat mektebi terkip istiyor. Nergisî ve Veysî lisanından ağır, muğlâk, Türkçeye benzemez bir lisan istiyordu. O da alacalı bulacalı terkipler yaptı. Ve hâlâ yapıyor. Terkip yapmadığı, terkip uyduracağım diye selikasını, fikrini yormadığı zaman kolaylıkla konuşulan lisanı yazmış[tır]..."¹⁴

İlk "Yeni Lisan" yazarının Edebiyat-ı Cedide'ye bir başka eleştirisi de hikâye ve romanlarının toplumsal sorunlardan hele hele iktisadi hayattan kopuk olmalarıdır. Yazar, üç yıl sonra 1914'te basılan *Ticaret ve Nasip* adlı eserinde, bu konudaki tek takdir puanını Halit Ziya için kullanır. Aynı kitapçıkta biçimde dile getirilen iddiaya göre "Roman, hayattır!" diye tekrarlanan kanaat doğru ise Edebiyat-ı Cedide romancıları hiçbir şey yapmamış demektir. Hâlbuki ona göre okuyucuyu memurluğun esirlik, fakirlik, gayesizlik olduğuna inandırmak, iyi romancının görevlerindendir. Oysa "muktedir romancımız" Mehmet Rauf'un eserlerinde böyle bir fikir yoktur; çünkü iş hayatı yoktur. O kadar özenerek tasvir ettiği kahramanlarının iktisadi ve mali durumlarını "öyle bir atlayış ile atlar ki kendinizi para mevcut olmayan bir memlekette sanırsınız".

Ömer Seyfettin, o güne kadarki Türk romancılarının en büyük kusuru olarak, ticaret hayatını sevdirmek için bir gayretlerinin olmayışını gösterir. "Romanlarımızda mesut ve bahtiyar enmuzeçler [tipler] hep büyük memurlar, paşalar, irat sahipleri ve mirasyedilerdir. Hiçbir tüccar yoktur..." Sadece Halit Ziya, ticaret merkezi olan İzmirli bir aileye mensubiyetinden dolayı, *Ferdi ve Şürekâsı* romanını ticari hayat üzerine kurmuştur.¹⁵

Ömer Seyfettin, yine *Ticaret ve Nasip* kitapçığında Edebiyat-ı Cedide romancılarını, roman sanatına hizmetleri bakımından daima olumlu ifadelerle anmıştır. Ancak, topluma tesirleri bakımından çok başarılı bulduğu bu topluluğun, "Sanat sanat içindir!" taassubunu sürdürmeyi ve ticareti sevdirmeyi gündemlerine almayışlarını zayıf tarafları olarak tekrar vurgular. Onlardan beklenen, okuyucuya "çaktırmadan" yani açıkça söylemeksizin, telkin yoluyla memuriyet hayatının azaplarından, değişikliğe açık olmayışından, sınırlılığın

14 Ömer Seyfettin, "İstanbul Türkçesi Hangisidir?", *Türk Sözü*, S 14, 10 Temmuz 1330 [23 Temmuz 1914], s. 105-107. "Genç Kızlarımız İçin Altı Derste Tabii Yazmak Sanatı" (*Türk Kadını*, S 15, Kânunuevvel [Aralık] 1334 /1918, s. 234) başlıklı yazıda da aynı metin alındığı gibi buradaki dilinin ahenk ve güzelliği hakkındaki yorum da küçücük kelime farklılıklarıyla aynıdır.

15 Ömer Tarhan, *Herkes İçin c -Birinci Kitap: Ticaret ve Nasip*, Türk Yurdu Kitaphanesi Yay., Resimli Kitap Matbaası, İstanbul, tarihsiz, s. 9.

Şekil 3: Mehmet Rauf, *Menekşe*.

bahsetmeleridir. Böyle yaparlarsa, 25-30 sene sonra durum değişebilir ve mutlu bir ticari hayat doğabilir. Onlar, “Hayat romanı değil, roman hayatı yapar.” varsayımına örnek gösterilebilecek bir topluluktur çünkü:

Epeyce sık romanlar neşreden Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi,¹⁶ senelerce Türk gençliğinin hayaline hâkim oldu. Hatta hâlâ hâkimdir. Bu hâkimiyet o kadar bariz ve bedihîdir ki yeni yetişen şairler o romanlardaki kahraman isimlerini takındılar. Asıl isimlerini saklayarak muaşaka yapan gençler mektuplarına da bu kahramanların imzalarını attılar. Demek üslup sahibi edipler gençliğin zihniyetine hükmedebiliyorlar.

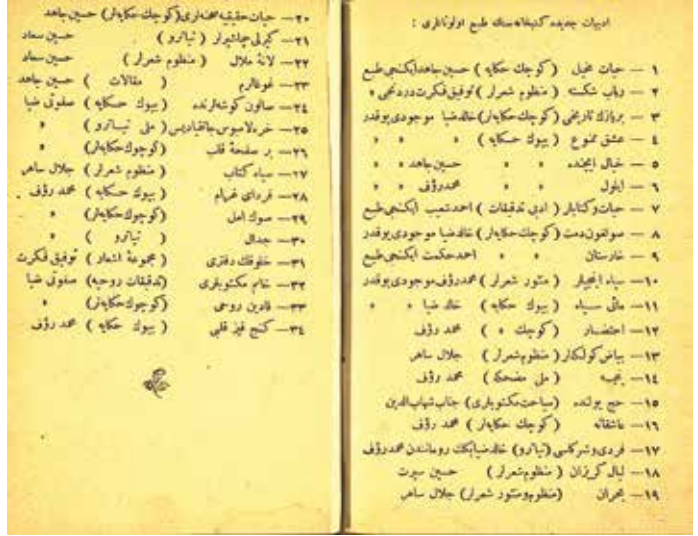
“Altı Derste Genç Kızlarımız İçin Tabîî Yazmak Sanatı -Yazmaya Heves Etmeden Okumak” başlıklı yazısının “İkinci Ders” kısmında, Batı medeniyeti dairesine giren Türkiye’nin edebiyat alanında bu medeniyete ayak uydurma gayretlerinden söz eder. Yazar, Tanzimat Dönemi edebiyatçılarının Divan edebiyatı anlayışı ve alışkanlığı ile çağdaş edebiyatı anlamaya çalıştıkları görüşündedir. Onun bu meseledeki bakış açısı, böyle bir telifle (birleştirme ile) gerçek yeniliğin olmayacağıdır:

“Eğer Abdülhak Hâmit esastaki azameti, şairiyeti kadar şekilde, yani lisanda tabîî olabilseydi Türklerin en ebedî bir dâhisi olurdu! Şinasi’den Fikret’e gelinceye kadar okunacak ancak Kemal ile Hâmit’tir. O da kötü lisanlarına alışmak şartıyla... Fikret’le başlayan “Edebiyat-ı Cedide”ye gelince... Asrî edebiyatın

16 Edebiyat-ı Cedide topluluğunun bu isimle anılan bir yayın dizisi vardı. Topluluk dağıldıktan sonra da 1913’e kadar eski mensuplarının bazı kitapları bu dizide yayımlanmıştır. Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi yayını olarak çıktığı tespit edilebilen son eser Mehmet Rauf’un *Menekşe*’sinin iç kapağında, “Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesinin 35. adedi” notu okunmaktadır. Kitabın sonundaki listede, adı geçen dizide çıkan kitap listesi yayın sırasıyla şöyledir:

Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesinin Tab’ Olunanları: 1. *Hayat-ı Muhayyel* (Hüseyin Cahit Yalçın), 2. *Rûbab-ı Şikeste* (Tevfik Fikret), 3. *Bir Yazın Tarihi* (Halit Ziya Uşaklıgil), 4. *Aşk-ı Memnu* (Halit Ziya Uşaklıgil), 5. *Hayal İçinde* (Hüseyin Cahit Yalçın), 6. *Eylül* (Mehmet Rauf), 7. *Hayat ve Kitaplar* (Ahmet Şuayp), 8. *Solgun Demet* (Halit Ziya Uşaklıgil), 9. *Haristan ve Gülistan* (Ahmet Hikmet Müftüoğlu), 10. *Siyah İnciler* (Mehmet Rauf), 11. *Mai ve Siyah* (Halit Ziya Uşaklıgil), 12. *İhtizar* (Mehmet Rauf), 13. *Beyaz Gölgele* (Celâl Sahir Erozan), 14. *Pençe* (Mehmet Rauf), 15. *Hac Yolunda* (Cenap Şahabettin), 16. *Aşıkane* (Mehmet Rauf), 17. *Ferdi ve Şürekâsı* (Halit Ziya Uşaklıgil), 18. *Leyal-i Girizan* (Hüseyin Siret Özsever), 19. *Buhran* (Celâl Sahir Erozan), 20. *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri* (Hüseyin Cahit Yalçın), 21. *Kirli Çamaşırlar* (Hüseyin Suat Yalçın), 22. *Lâne-i Melal* (Hüseyin Suat Yalçın), 23. *Kavgalarım* (Hüseyin Cahit Yalçın), 24. *Salon Köşelerinde* (Saffeti Ziya), 25. *Haralambos Cankiyadis* (Saffeti Ziya), 26. *Bir Safha-i Kalp* (Saffeti Ziya), 27. *Siyah Kitap* (Celâl Sahir Erozan), 28. *Ferda-yı Garam* (Mehmet Rauf), 29. *Son Emel* (Mehmet Rauf), 30. *Cidal* (Mehmet Rauf), 31. *Haluk’un Defteri* (Tevfik Fikret), 32. *Hanım Mektupları* (Saffeti Ziya), 33. *Kadın Ruhu* (Saffeti Ziya), 34. *Genç Kız Kalbi* (Mehmet Rauf), [35. *Menekşe* (Mehmet Rauf)].

bazı nevilerini hiç bozmadan muhiti-mize sokanlar bunlardır. Edebiyat-ı Cedide'den evvel ne roman ne hikâye ne şiir vardı. Tanzimatçılar Divan edebiyatının telâki tarzıyla asrî edebiyatı idrak etmeye çalışıyorlardı. Meselâ Ziya Paşa gibi... Hâlbuki Hâlit Ziya, Mehmet Rauf kat'iyen böyle bir telife kalkmamışlardır.”¹⁷

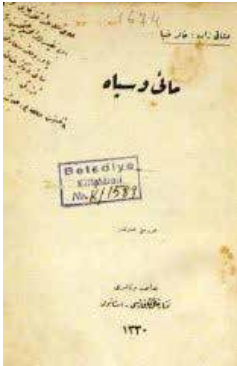

Şekil 4: Menekşe'deki Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi yayın dizisi

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere Ömer Seyfettin, bir edebiyatın yeni ve millî olabilmesi için şiir yanında hikâye ve roman gibi Batılı türlerin de geliştirilmesini şart görmektedir. Edebiyat-ı Cedidecileri bu konuda ve edebî metinlerin teknik yönü bakımından başarılı bulan yazar, “tabii lisan”ı ihmal edişlerinden dolayı ebedî hayata kavuşamayacakları kanaatindedir. Fakat yine de -tabii lisanla yapay lisanın farkını görmek için- onların okunmasını tavsiye eder. Söz konusu tavsiyeler, Ömer Seyfettin'in hem Edebiyat-ı Cedideciler hem de genel edebî görüşlerini özetleyici mahiyettedir:

“Mai ve Siyah, Eylöl, Hayal İçinde, Bir Ölünün Defteri, Aşk-ı Memnu ilh...

Teknik itibarıyla tam, kusursuz romanlardır. Tertip, hareket, terkip gayet mahiranedir. Muharrirlerinin asrî bir nev'i tamamıyla anladıkları, asrî sanatın gavamızına [anlaşılması güç meselelerine] vakıf oldukları her sayfada göze çarpar. Fakat Fikret'le arkadaşları Garp edebiyatının asrî nevilerini nokta noktasına hiç bozmadan kabul ederken Garp edebiyatının en mühim, en esaslı bir şartı olan “tabîî lisanı” ihmal etmişlerdir. Hepsinde tek tük, oldukça Türkçeye yaklaşmış sade sayfalar görebiliriz. Fakat esas itibarıyla iskolastik [yaşamayan] lisanı “Türkçe” zan-netmeleri onları ebedî bir ömürden mahrum bırakmıştır. Eğer “Edebiyat-ı Cedide”ciler tabîî lisanla yazabilselerdi bugün bizim klasikleri-

Şekil 5: Mai ve Siyah

17 “Altı Derste Genç Kızlarımız İçin Tabîî Yazmak Sanatı -İkinci Ders: Yazmaya Heves Etmeden Okumak”, *Türk Kadını*, S 16, 9 Kânunusani [Ocak] 1335 [1919], s. 248.

miz olurlardı. Çünkü içtimaî, edebî inkılâbımızda bize model onların nokta noktasına tarzını kabul ettikleri “Garp”tır. Biz yazıda “teknik”i, medeniyeti içine girmek mecburiyetinde bulunduğumuz Garp’tan alacağız. Kim ne derse desin. Artık teknikte model bize yalnız Garp’tır. Maneviyatımız millî, maddiyatımız beynelmileldir. Mevzularımız, hislerimiz millî olabilir. Fakat edebiyat nevileri millî olamaz. İçinde yaşadığımız medeniyetin edebiyatlarındaki nevilerle birdir. Hikâye, roman, tiyatro, şiir, ilh... kaideleri, Garp edebiyatının kaideleridir. Lisan, halkın manasını hadsiyle bildiği konuşulan lisandır. Garptaki sanatın disiplinine biz de tâbiyiz. Vakıa, Avrupalılarla bizim “görüüş”ümüz farklıdır. Fakat gözlüklerimiz, dürbünlerimiz birdir. Garp tarzının bizde ilk tecellisi olan “Edebiyat-ı Cedide” kitaplarını mutlaka okumalıyız. Vakıa bugün “elmas, inci yağmuru...” demeyi edebî zannetmeyen, parlak görünmek için “bârân-ı dürr ü elmas...” terkihini düzen Halit Ziya’nın “cafcaflı” nesri çekilmez, fakat siz onun fikirleri nasıl muntazam, nasıl mantikî bir tertiple ifade ettiğine dikkat ediniz. Ondan lisan değil, ifade sanatını öğreniniz. Evet kim yazı yazacaksa Fikret’i, Cenap’ı, Halit Ziya’yı, Rauf’u, arkadaşlarını mutlaka okumalı. Bu “okuyuş” gayemiz olan tabii lisanla sun’î lisan arasındaki farkı da bize vazıhan [açıkça] gösterecek.”¹⁸

Yeni Lisan ve Millî Edebiyat hareketinden önce de Türkçenin yabancı unsurlardan, özellikle Arapça ve Farsça kurallardan temizlenmesi için pek çok girişim vardı. Fakat bunların hepsi, fikir planında kalmış ve edebî eserlerle yeterince örneklendirilememişti. Ancak Yeni Lisan ve Millî Edebiyat hareketinin bilhassa Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip Yöntem, Aka Gündüz gibi ediplerin dil konusunda söylediklerini, edebî eserlerinde uygulama gayretleri, kısa zamanda sonuç vermeye başlamıştı. Yukarıdaki anlaşılmaz (çünkü konuşulmayan) dille yazan, dilin (özellikle şiirin) konuşma dilindeki kelime kadrosuyla yazılamayacağına inanan Fikret 1914’te, *Şermin* ile çocuk edebiyatının şaheserlerinden birine imza atmış ve âdeta Yeni Lisan anlayışına bir örnek sunmuştur. Bütün bunlar, ilk “Yeni Lisan” yazısında Ömer Seyfettin’in yazdıklarıyla yeni bir edebiyat ortamı meydana getirdiğini göstermektedir.

18 “Altı Derste Genç Kızlarımız İçin Tabii Yazmak Sanatı -İkinci Ders: Yazmaya Heves Etmeden Okumak”, *Türk Kadını*, S 16, 9 Kânunusani [Ocak] 1335 [1919], s. 248-249.